

САДРЖАЈ

УВОДНА НАПОМЕНА	5
СРПСКИ ПРАВОПИС НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК У СВЕТЛУ ДАНАШЊИХ РЕШЕЊА.	9
О ПРАВОПИСНОМ РАДУ АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА	21
ПРЕДГОВОРИ НАШИХ ПРАВОПИСА	35
СРПСКИ ИЗГОВОРИ И ПИСМА У XX ВЕКУ КРОЗ УСТАВНА И ЗАКОНСКА РЕШЕЊА	49
ПИСМА У САВРЕМЕНИМ ПРАВОПИСИМА „СРПСКОХРВАТСКОГ” ЈЕЗИКА НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА	59
НЕКЕ ДИЛЕМЕ ОКО ПИСАЊА ВЕЛИКОГ И МАЛОГ СЛОВА	71
СКРАЋЕНИЦЕ У ПРАВОПИСИМА И ПРАВОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА „СРПСКОХРВАТСКОГ” ЈЕЗИКА НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА	81
НАЗИВИ НАСЕЉЕНИХ МЕСТА, ЊИХОВИ ЕТНИЦИ И КТЕТИЦИ У ПРАВОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	91
ТВОРБА РЕЧИ И ПРАВОПИС – ПИСАЊЕ СЛОЖЕНИХ ДЕТЕРМИНАТИВНИХ ФОРМАЦИЈА СА ПРВОМ СТРАНОМ КОМПОНЕНТОМ	103
МЕСТО ПРАВОПИСА У НАСТАВНОМ ПРОЦЕСУ	115
НАСТАВА ПРАВОПИСА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У НАСТАВИ ЗА СТРАНЦЕ	127
ПРАВОПИСНА НОРМА ДАНАС: (НЕ)ОПРАВДАНОСТ ИЗМЕНА.	135
ИНТЕРПУНКЦИЈСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ОД ВУКА ДО ДАНАС.	149
БУДУЋНОСТ СРПСКЕ ИНТЕРПУНКЦИЈСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ	159
О КОМБИНОВАНИМ И УДВОЈЕНИМ ИНТЕРПУНКЦИЈСКИМ ЗНАЦИМА И ТЕРМИНИМА ПОМОЋУ КОЈИХ СЕ ОЗНАЧАВАЈУ	167
ЦРТА И ЦРТИЦА – СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ.	175
ЛИТЕРАТУРА.	181
НАПОМЕНА О КЊИЗИ	191

СРПСКИ ПРАВОПИС НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК У СВЕТЛУ ДАНАШЊИХ РЕШЕЊА

(Научни састанак слависта у Вукове дане, 42/1,
Београд, 2013, 173–185)

1. Увод

Срби су крај деветнаестог века дочекали с прилично стабилним правописним решењима. Истина, правопис је био више ствар узуса, а мање кодификације. После 1868. године и дефинитивног прихватања целокупне реформе Вука Стефановића Караџића, ваљало је све то додатно описати и оснажити релевантном литературом. Овде ћемо навести неколико дела за која можемо, са сигурношћу, тврдити да описују тадашње ортографско стање, а која су ојачала Вукову реформу, у првом реду правописну. Стево Чутурило је написао *Српски правопис за школску употребу* (1884), Стојан Новаковић је у *Српској граматици* (1894) донео два одељка о правопису: *Реченични знаци* и *Главна правила о правопису*, Љубомир Неђић је 1894. године објавио значајан прилог *О правопису и интерпункцији*. Милан Петровић је 1914. објавио *Српски правопис за средње школе*, а први целовити ортографски приручник добили смо 1923. године с насловом *Правопис српскохрватског књижевног језика*, који је написао Александар Белић. Тако се завршио стогодишњи еволутивни ток српског правописа од Вука Стефановића Караџића (*Српски рјечник*, 1818) до Александра Белића (1923).

Овде вреди напоменути да је Вуков модел језика и правописа био прихваћен у Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори крајем деветнаестог века, знатно пре стварање прве Југославије, оне из 1918. године. Наиме, Хрвати су крајем деветнаестог века добили две значајне нормативистичке књиге на Вуковим и вуковским основама: *Хрватски правопис* (1892) Ивана Броза и *Граматику српскога или хрватскога језика* (1899) Томислава Маретића. Босна и Херцеговина и Црна Гора у целини су следиле Вуков модел, без икакве резерве, и то се директно видело и у називу језика.

Неспорно је, дакле, да су Срби на почетку двадесетог века имали свој (српски) правопис и да су у то време ушли у српскохрватско правописно и језичко заједништво, из кога су изашли тек на крају двадесетог века. Кроз језичко и правописно заједништво прошле су и преостале

три „истојезичне” републике (Хрватска, Босна и Херцеговина и Црна Гора¹).

Целовита историја српског правописа до сада није написана.² Истина, постоје бројни радови у којима се говори о неким фазама, значајним делима, појединим правописним решењима и неким правописцима из историје нашег правописа, али нема целовите студије која би се бавила развојем српске ортографије у протекла два века.

Уколико бисмо хтели направити периодизацију развоја српског правописа, од почетка српске писмености до данас, мислимо да би била оправдана подела у три фазе. Оне су биле јасно омеђене значајним годинама, значајним делима и значајним личностима, па се, мање или више, директно или индиректно тичу и историје и развоја српског правописа. Ево тих периода:³ 1. докодификацијски (довуковски) период, 2. кодификацијски (вуковски) период и 3. посткодификацијски (поствуковски) период (Брборић 2011).

Докодификацијски период почео је словенском, па и српском писменошћу у деветом веку и завршио се 1818. године *Српским рјечником* Вука Стефановића Караџића.⁴ Када је посреди наша ортографија, тај период, иако веома дуг, нема значаја за савремено стање. Њиме се баве само историчари језика.

Кодификацијски период јасно је омеђен, трајао је пола века, почео је 1818. године и завршио се 1868. године, четири године после Вукове смрти, када је скинута и последња забрана са Вуковог реформаторског рада и његових нових језичких и правописних решења (Брборић 2011). Прва два периода (докодификацијски и кодификацијски), по нашем мишљењу, јесу целине које није нужно делити на нове потпериоде, док

¹ Иако под окупацијом, Босна и Херцеговина је крајем XIX века у целини прихватила српски правопис и његова решења, о чему илустративно сведочи цитат из *Ревизије правописа српско-хрватскога језика*, који је потписао замјеник земаљског поглавара у Сарајеву: „За писмено употребљавање српско-хрватскога језика уведен је 1883. у овоземне јавне уреде и школе т. зв. Вук-Даничићев фонетски правопис” (Ревизија 1912: 1).

² Није спорно да је писмености било и пре Вука, али су Вук Стефановић Караџић и његова реформа направили дисконтинуитет са пређашњим периодом. Илустративно делује један Андрићев цитат: „Као сваки реформатор Вук је био и рушитељ и градитељ, и више градитељ него рушилац, али је савременицима, нарочито у прво време, морала бити много видљивија рушилачка страна његовог потхвата” (Андрић 1971: 17).

³ О периодизацији српског правописа може се наћи у *Правопис српског језика у наставној пракси* (Брборић 2004б) и *Правопис и школа* (Брборић 2011). Разуме се да су могуће и друге и другачије поделе, али нам се ова чини оправданом и одрживом. Сваки период има своје специфичности и омеђен је годином, делом или догађајем.

⁴ Вук је у својим правописним начелима спровео фонолошки принцип: *гозба, оца, српство, потпалити, натпис, испричати* итд. Ипак, он је у неким случајевима остао при морфофонолошком принципу у ограниченом броју примера: *господство, авлијски, градски, подсмејавати се*.

се трећи, посткодификацијски период, може поделити на: а) период консолидовања правописне нормe (1868–1923); б) период Александра Белића (1923–1960); в) период Матице српске (1960–1993); г) нови период (после 1993. године).

Вуков правопис, односно Вукова правописна решења у употреби су делимично од свог стварања, а у потпуности од дефинитивног озваничења (1868), са мањим изменама у ограниченом броју случајева. Нова решења су безрезервно подржана и од великог хрватског граматичара Томислава Маретића у *Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика* (1899) и у *Хрватском правопису* (1892) Ивана Броза.⁵

2. Правопис крајем деветнаестог века

Вукова правописна решења доживела су активну школску примену и подршку у уџбеницима и приручницима Стеве Чутурила.⁶ Занимљиво је његово сведочанство и елаборација о тадашњој правописној ситуацији: „Овдје бих могао навести хиљадама примјера о томе, каква самовоља, какав хаос и анархија влада у српском правопису. Довољно је да завиримо у радове учеће се младежи а и у писмене производе одраслијех, као што су: писма, дописи по новинама, званична акта, признанице и разни натписи, која се често и у камен урезају, ваљда за вјечити спомен. (...) Срби пишу свој језик неправилније но икоји други народ, при свем томе, што је српски правопис лакши но иједан на свијету. Но у науци ништа није толико лако, да га не треба учити” (Чутурило 1884: 3–4).⁷

Занимљиво је из данашње перспективе погледати неколико Чутурилових објашњења: 1. „Правопис или ортографија учи нас, како се пишу слова, слогови, ријечи и реченице. (...) Српски језик има тридесет гласова које означавамо са тридесет слова или писмена. (...) Но, осим ћирилицом,

⁵ Како је био урађен тај *Правопис* најбоље сведоче ауторове речи из предговора: „Ја сам израдио правила у главном према начелима којих се држао Вук и Даничић, а само гдјешто одступио сам од њихова писања” (Броз 1892 : III). Ову тврдњу, безмало век касније, потврдио је један од најпознатијих хрватских лингвиста друге половине XX века Далибор Брозовић: „Брозов правопис уноси у хрватску језичку праксу фонолошка правописна начела, отприлике она иста која је у Срба инаугурисао Караџић још године 1818. својим великим *Српским рјечником*” (Брозовић 1985: 10).

⁶ Чутурило је више деценија био аутор бројних читанки и буквара, али и других школских књига, последњих деценија деветнаестог и у првим деценијама двадесетог века.

⁷ Јасно је да је правопис норма, а норма се учи и примењује. Ово је био период када у Хрватској још није у целини прихваћен Вуков правопис, а још увек нема правописа Ивана Броза, па Чутурило каже: „Највише тегобе имају да савладају они Срби, који уче у хрватским школама, гдје влада етимолошки правопис, који није основан на законима српскога језика” (Чутурило 1884: 3).

пише се српски језик и латиницом.⁸ Старинско **ѣ** (јат) пише се у источном говору са **е**, у западном са **и** а у јужном са **је** или **ије**” (Чутурило 1884: 5–6). 2. „Када у писању морамо растављати ријеч, ваља да се управљамо по њезиним слоговима, н. пр. пре-пи-си-ва-ти, стављајући међу слоге везицу (-) као знак растављања” (Чутурило 1884: 7). 3. „Ако при слагању ријечи дођу заједно два по звучности или по говорним оруђима једнака сугласника, онда се један од њих избацује” (Чутурило 1884: 18). 4. „Великим писменом пишу се ријечи у овим случајевима: а) Све особне именице, а то су сва имена и презимена лична и сва имена земљописа (географска, орографска, хидрографска и топографска)...; б) Називи за почаст, који се у писму дају отмјеним лицима у знак почаст, н. пр. Ви, Вас, Вама, Ваш и т. д.; в) Титуле или наслови у писмима, као: Ваше Величанство, Ваше Височанство, Ваша Свјетлост, Ваше Преосвештенство, Ваше Господство и т. д.; г) Свака ријеч, којом отпочиње писање каква било састава; д) Свака ријеч пошље тачке, знака чуђења и знака питања; е) Свака ријеч, којом започиње стих у пјесми. (...) Великим писменом пишу се и имена мјесеца: Јануар, Фебруар, Март, Април, Мај, Јуни, Јули, Август, Септембар, Октобар, Новембар, Децембар” (Чутурило 1884: 32). Говорећи о интерпункцији, Чутурило наводи десет „раставних знакова”: тачка, запета, тачка-запета, двострука тачка, знак питања, знак чуђења, цртица, знак навођења, апостроф и знак заграде. Цитати сведоче да је једина приметна разлика у односу на данашња решења писање месеци великим словима, али то је био утицај немачког језика. Преостала решења су и данас у употреби, без суштинских измена.

Прихватање Вуковог начина писања значило је и раскид с пређашњим стањем, уз бројне отпоре, и то свакако није био ни лак ни брз процес. Консолидовању правописне норме, крајем деветнаестог века, увелико су помогла тумачења и објашњења Стојана Новаковића и Љубомира Недића. Стојан Новаковић у *Српској граматици* има два одељка о правопису: *Реченични знаци* (358–383) и *Главна правила о правопису* (383–405). На ових скоро педесет страна текста налазимо објашњења и разраду Вукових начела. Говорећи о реченичним знацима, он наводи: запету, тачку и запету, две тачке, тачку, знак почивке, знак питања, знак узвика, знак прекида, знак заграде и знак навођења. Главна правила о правопису дата су у девет тачака: *О гласовима*, *О акценцима*, *О употребљавању везице (-)*, *О употребљавању апострофа (')*, *О растављању речи*, *О речцама не, и, ни у састављању и растављању речи*, *О прилозима од реченица*, *О скраћеним речима* и *О бројевима* (Новаковић 1894: 383).

⁸ Ово напомињемо због честих навода, посебно у новије време, да је „југословенство” донело Србима латиницу. Ово је написано три деценије пре избијања Првог светског рата и стварања прве Југославије.

И рад Љубомира Недића (*О правопису и интерпункцији*) заправо је апел на поштовање правописних решења и јасна порука да правописна норма мора бити јединствена и обавезна за све оне који пишу: „Оно што бих хтео изнети пред вас, да вас покренем, да о њему заједно размислимо, то су нека питања која се тичу свију нас, а у нашем су домашају. То су питања правописа и интерпункције, и још нека друга, ситнија која су са њима у вези. Њихова правила у нас још нису стално утврђена, но свак пише онако како њему изгледа да треба писати, тако да се у нас, често, ни два писца не слажу у ономе у чему би требало да су сви сагласни” (Недић 1894: 7).⁹

3. Правопис на почетку двадесетого века

Целовит, данас бисмо рекли школски правопис, добили смо 1914. године (Милан Петровић, *Српски правопис за средње школе*), с јасном концепцијом и речником уз правопис. Овде ћемо указати само на неке елементе овог приручника. Садржај правописа сведочи о томе да су обухваћени, безмало, сви правописни проблеми.¹⁰ Основни текст правописа има 51 страницу, а иза тога следи *Речник* на 45 страна са преко 3.000 речи. Тако приручник има укупно 96 страна.

Ако погледамо поједине одељке *Српског правописа за средње школе*, видећемо да неке тврдње Милана Петровића ни данас нису изгубиле своју актуелност. Овде доносимо девет цитата из приручника као показатеље правописних решења, идентичних с данашњим:

1. „У ћириличној азбуци сваки глас има само једно слово, с којим га бележимо, а свако слово има у изговору само једну вредност. Исто начело спроведено је и у латиници, у којој се само гласови *љ*, *њ*, и *џ* бележе сложеним гласовима (*lj*, *nj*, *dž*)” (Петровић 1914: 3).

2. „По звучности сугласници се деле на звучне и беззвучне и то тако, да све по један звучни и један беззвучни чине по један пар сугласника, који један другом одговарају. (...) Ни звучни сугласник не може стајати

⁹ Текст Љубомира Недића има 29 страна и скреће пажњу на основна питања правописа, посебно интерпункције.

¹⁰ Ево садржаја Петровићевог приручника: I. Српска слова; Гласови: ч, ћ, њ, ц; р као самогласник; II. Фонетичка правила: Изједначење сугласника по звучности, Изједначење ненепчаних и непчаних сугласника, Испадање сугласника, Јотовање сугласника, Претварање л у о, Претварање н у м; III. Етимолошка правила: Изједначење сугласника међу самосталним речима, Сугласник х, Сугласник ј, Изједначење сугласника, Сажимање самогласника; IV. Како пишемо речи; Ненаглашене речи, Сложене речи, Непотпуно сложене речи, Које речи пишемо с великим почетним словима, Како речи преносимо из једног реда у други ред, Знаци при писању речи; V. Стране речи; VI. Интерпункција; тачка, запета, тачка и запета, две тачке, знак питања, знак усклика, знак почивке и прекида, знак навођења, заграда.

пред безвучним ни безвучни пред звучним него се морају изједначити...” (Петровић 1914: 9–10).

3. „Сугласник *н* претвара се пред усненим *б* и *п* у *м*: *зелембаћ* (*зеленбаћ*), *стрампутица* (*стран-путица*), *црмпураст* (*црн-пураст*), *чукумбаба* (*чукун-баба*), *црвемперка* (*црвен-перка*)...” (Петровић 1914: 19).¹¹

4. „Х се у свим нашим крајевима не изговара једнако, али га писати треба и у свим речима и у свим облицима, где је етимолошки оправдано” (Петровић 1914: 21).

5. „С великим почетним словом пишемо и речи из поштовања: *Ви, Вама, Ваш*; те у титулама: *Ваше Величанство, Његово Величанство, Његово Височанство, Његова Светост, Ваше Високопреосвеиштенство*” (Петровић 1914: 35).

6. „Преносимо ли реч из једног реда у други, делимо је на слоге и то тако, да у првом реду мора остати слог потпун, а потпун се слог мора пренети и у други ред. Према томе реч се не сме преносити из једног реда у други тако, или да у првом реду остане, или да се у други ред пренесе сам сугласник без самогласника, и то ни код простих ни код сложених речи. Не сме се дакле делити: *з-бацити, з-дерати, с-терати, јуна-к, учени-к* (...). У првом реду може остати сам самогласник, али сам самогласник као последњи слог не преносимо у други ред, него га исписујемо у првом. Једносложне речи не могу се преносити из једног реда у други, него се морају или у првом или у другом делу исписати целе” (Петровић 1914: 37–38).¹²

7. „У обичном писању речи не бележимо ни са каквим акцентом; акцентом бележимо речи само у граматичким делима, где је из научних разлога потребно истакнути акценат. У обичном писању употребићемо акценат, само онде, где се две речи само акцентом разликују једна од друге, а из смисла је теже разабрати, у коме је значењу употребљена” (Петровић 1914: 39).

8. „Стране речи, које су из страних језика прешле у народни говор, а из народног говора у књижевност, пишемо по оним правилима, која важе за писање правих српских речи. А оне стране речи, које су из страних књижевности прешле у српску књижевност, пишемо у главном онако, како се изговарају у језику, из којег су позајмљене, узимајући у обзир законе српског фонетичког правописа” (Петровић 1914: 40–41).

¹¹ Занимљиво је да ове примере (*зелембаћ*, *стрампутица*, *црмпураст*, *чукумбаба*, *црвемперка*), по правилу, доносе и данас све наше потоње граматике и правописни приручници. По важећем правопису, само се *зелембаћ* пише са *м*, а *стрампутица*, *црмпураст*, *чукумбаба*, *црвемперка* пишу се са *н* и спадају у изузетке од очекиваног једначења сугласника по месту творбе.

¹² Овде можемо рећи да је само разлика у именовању правописног одељка, код Петровића је то *Како преносимо реч из једног реда у други ред*, а у *Правопису* Матице српске (2010) *Подела речи на крају реда*.

9. „Знакова, којима одвајамо или поједине реченице или поједине реченичне делове једне од других има десет: 1. тачка (.), 2. запета (,), 3. тачка и запета (;), 4. две тачке (:), 5. знак питања (?), 6. знак усклика (!), 7. знак почивке (–), 8. знак прекида (...), 9. знак навођења („...“), и 10. заграда ()” (Петровић 1914: 43).

Наведени цитати сведоче о томе како су, у правом смислу те речи, код Срба нова само правописна решења Вука Стефановића Караџића (1818), а да су сви потоњи приручници имали карактер дорада, поправке и трагања за најприхватљивијим решењима, при чему није било никаквих озбиљнијих заокрета и преправки ортографске норме. Тако се може рећи да српски правопис и његова решења од Вука, преко М. Петровића и А. Белића, представљају континуитет, логичан след и имају исте основне елементе. Ситне промене су имале карактер еволуције, али и данас има извесних правописних колебања и трагања за најадекватнијим правописним решењима.¹³

Истина, постоје у Петровићевом *Српском правопису* и тврдње које су у потоњим приручницима оповргнуте, тј. имамо нова правописна решења, односно еволуцију правописних решења код Срба. Та нова решења појавила су се већ код Александра Белића (1923). Тако, код писања одричне речце *не* стоји: „Исто тако ваља писати: *не ћу, не ћеш, не ће, не ћемо, не ћете, не ће*” (Петровић 1914: 27). У Петровићевом приручнику налазимо и ову тврдњу: „У српском језику два сугласника не могу стајати један поред другог (...). Префикс *нај* који се у III. степену поређења с придевима и прилозима пише заједно, пишемо од њих одвојено, ако речи почињу с **ј**: *нај јачи, нај јевтинији, нај јужнији, нај јаснији*” (Петровић 1914: 14). Разлике у односу на савремени правопис налазимо и код писања великог слова: „Свагда се пак пишу с великим почетним словом све особне именице, дакле, сви називи (...) *Нова Година, Велики Петак, Матица Српска, Српски Књижевни Гласник, Православна Велика Гимназија (у Новом Саду), Јадранско Море, Балканско Полуострво, Фрушка Гора, Охридско Језеро, Динарски Алпи*” (Петровић 1914: 35–37).

Овде желимо указати и на луцидност у закључивању и формулисању правописних правила, која су увек давана врло прецизно и кристално јасно, па нема никаквих потешкоћа око њихових тумачења (што није случај са савременим правописима). Одељак о писању великог почетног слова дат је на крајње приступачан и јасан начин, па овде дајемо, у суженом

¹³ То се може рећи и на основу правописне продукције код Срба у последњих двадесетак година, када смо добили петнаестак различитих правописа и правописних приручника. То је донело доста неспоразума, али се сада ситуација смирила. Само два правописа користе се у наставном процесу с одобрењем просветних власти. То су *Правопис српскога језика* Матице српске и *Правопис српског језика. Приручник за школе*, чији је аутор Милорад Дешић.

избору, нека правила: „Сваку реч пишемо великим почетним словом, ако стоји на почетку реченичне целине (...). Тако се као особне именице пишу с великим почетним словима: 1. сва мушка и женска имена и презимена: *Јован, Жарко, Станоје, Станковић, Поповић (...)*; 2. сва имена из земљописа и астрономије; дакле имена планета, делова света, држава, покрајина, градова, села, мора, језера, река и потока, планина, брда, врхова, равница, долова, предгорја и т. д.: *Меркур, Месец, Добановци, Дурмитор (...)*; 3. имена народа и називи по пореклу из какве покрајине или града: *Србин, Мађар, Немац, Циганин, Новосађанин, Мостарац, Сремац, Херцеговац, Азијат, Европљанин*; 4. имена празника: *Нова Година, Велики Четвртак, Ускрс*; 5. називи друштава и листова: *Матица Српска, Српска Књижевна Задруга*; 6. сви написи књига и књижевних дела: *Горски Вијенац, Сеоба Срба, Жубори и Вихори (...)*; 7. С великим почетним словом пишемо и речи из поштовања: *Ви, Вама, Вас, Ваш; Ваше Величанство*; 8. Кад реч *Бог* значи хришћанског *Бога*, пишемо је с великим почетним словом, иначе је пишемо с малим; 9. С великим почетним словом пишемо најпосле име каквог предмета или створа: *Лабуд* (име лађе), *Кастор* (име пса), *Шарац* (име коњу); 10. Стоје ли придеви као стални атрибути или надимци уз историјске личности, пишу се с великим почетним словом: *Стеван Дечански, Душан Силни, Лајош Велики, Бела Слети...*” (Петровић 1914: 34–37).¹⁴

4. Правопис Александра Белића

Целовит и свеобухватан правописни приручник, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, добили смо 1923. године из пера великог лингвисте Александра Белића. Значај Белићевог *Правописа* је, поред осталог, и у томе што је он са мањим изменама био званични правопис у Србији све до 1960. године. Основни текст имао је 150 страница са исто толико страница речника.¹⁵ Белићев *Правопис* на јасан и ваљан начин описује све правописне области, с пуно смисла и одличним осећањем за ортографске недоумице.

Иако је од прихватања Вукове реформе прошло доста времена, њену стабилизацију помогле су многе језичке књиге, али је и даље владала правописна неуједначеност. Заправо, до тада нисмо имали исцрпан правопис иза кога би стајао научни ауторитет. Тако је штампање Белићевог *Правописа српскохрватског књижевног језика* дошло у веома добром

¹⁴ Примери у Петровићевом приручнику нису давани доследно, некад су писани курзивом, некад су без њега. Овде их доносимо уједначено, увек курзивом.

¹⁵ Лингвиста и граматичар Белић није био кодификатор постојећег стања, већ је, прихватајући основно начело Вуковог правописа, уклањао одступања од њега, пишући: *отсести, потишишати, гратски, шумадиски...*

тренутку (културном и друштвеном), а због тога аутор у предговору каже и ово: „Свако зна да у писању речи влада у нашем језику прилична неједнакост. Задатак је ове књиге да ту неједнакост, у колико је могуће, уклони” (Белић 1923: 3).¹⁶

5. Данашња правописна решења

Нестанком државне заједнице на почетку последње деценије двадесетог века, нестало је и језичко заједништво „истојезичних” република, наш језик је поново назван српским, па смо добили и нови *Правопис српскога језика* (1993) Матице српске. Након два „поновљена” издања *Правописа српскога језика*, из 1994. и 2002, појавило се и „**измењено и допуњено издање**” (2010). Урађене су измене у погледу стилизације текста, дате су неке нове илустрације, изостављени су делови који се не тичу правописне проблематике и напуштен је „дискусиони карактер излагања”. Приређивачи напомињу и да је „написан готово нов текст о интерпункцији”, а допуњен је и текст о транскрипцији (енглески и француски језик, словенски и скандинавски језици) (*Правопис 2010: 7*).¹⁷

Измене су назначене у 10 тачака, а овде доносимо најважније: „унете су ограничене новине у скоро свим поглављима, али углавном само у детаљима у којима је пракса демантовала важећа правила или је уочен несклад између дефинисање норме и пописа примена које су даване у Речнику уз правопис; у новине свакако спада и укидање сувишних уже-правописних двојстава; написан је готово нови текст о интерпункцији,

¹⁶ У Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори коришћен је Белићев, а у Хрватској Боранићев *Правопис*. Оба ова правописа почивају на истим, Вуковим начелима, али је било и разлика у појединачним решењима између њих. Реаговало је тадашње Министарство просвете и донело *Правописно упутство за све основне, средње и стручне школе* (1929). То је заправо било уједначавање Белићевих и Боранићевих решења.

¹⁷ Ново, измењено и допуњено издање, било је најављено још 23. јануара 2004. године, када је одржан **састанак редакторске групе** за израду нове верзије *Правописа српскога језика* (Списи 2004: 153–154). Тада се дошло и до предлога одлуке Одбора за стандардизацију српског језика бр. 44: *Прецизирање и оснаживање послова око нове редакције Правописа*, а нешто касније и до *Предлога за даљи рад на Правопису*. Договорен је и публикован *Подсетник за даљи рад на правопису и око њега* у десет тачака, у којем се, између осталог, каже да је „рок за предају готовог рукописа најкасније 30. септембар 2004. године”, те да „*Правопис српскога језика* (2004) није нови правопис, него ново издање претходног”. Најава је деловала оптимистички и у њој се јасно каже: „Све ово треба учинити без знатнијих нормативних измена (мада такав карактер имају и ускраћивања двојстава), јер би то пољуљало ионако слабашан ауторитет норме, а то би нас увело и у нове (непотребне и погубне) правописне спорове. Уз све то, или тачније упркос свему томе – ми смо обавезни да у књизи сачувамо све оно што је несумњиво добро” (Списи 2004: 155). Ово је Одбору за стандардизацију српског језика, почетком 2004. године, доставио Мато Пижурница као председник Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике.

потпунији и инструктивнији (...); одељак о транскрипцији допуњен је скандинавским језицима; замењен је текст о прилагођеном писању из енглеског језика (...) а ретуширан је и проширен део о француском (...) и незнатно о словенским језицима...” (Правопис 2010: 7–8).¹⁸

Прво што уочавамо јесте нови распоред поглавља у *Правопису српскога језика* (2010) у односу на издање *Правописа* из 1993. Наиме, у *Правопису* из 1993. поглавље о великом слову налазило се одмах иза поглавља о писму, тј. на другом месту, док се у *Правопису* из 2010. наводи као четврто поглавље, односно следи тек иза поглавља о писму, екавском и ијекавском изговору и гласовним променама и односима гласова. Ако посматрамо ортографску онтогенезу, прихватљивији би био распоред попуњен у *Правопису* из 1993. јер се правопис усваја прво писмом, а потом и свеукупном употребом тога писма и других правописних правила.

Можемо рећи да новину представља и покушај успостављања једнообразних решења, а не њихово графичко представљање. Тако је, на пример, у т. 22 *Правописа* из 1993. постојала двојака могућност писања почетног слова у речи „каторска” у називу *Бока каторска*. У новом *Правопису* (2010) двојакост је отклоњена (само *Бока каторска*). Најчешће су отклоњени изрази попут „**боље је**” и „**предност се даје**”, којима се уносила непотребна двосмисленост. Решена је и неспорна слабост у писању историјских догађаја. Заправо, у *Правопису* из 1960. називи историјских догађаја и револуција писани су малим словом. У *Правопису* из 1993. неки су писани малим, а неки великим почетним словом. Сада је овај проблем решен уједначено, па се коначно сви називи револуција и историјских догађаја пишу почетним великим словом (*Француска револуција, Кубанска револуција, Кинеска револуција, Алжирска револуција...*). Ово решење сматрамо оправданим и оно правопис чини функционалнијим.

Новину у *Правопису* представља и одељак *Прва реч у реченици и прва реч издвојеног дела текста* (у насловима, натписима, огласима и сл.). Овај одељак је сасвим нов у *Правопису*, јер се о првој речи у реченици у *Правопису* из 1993. говорило врло мало. Чини се да се тек сада у правопису јасно прописују правила писања иза речи обраћања у писмима, о правилима у натписима и обавештењима, обрасцима, рубрикама у обрасцима, потписима. Наиме, у писмима иза речи обраћања пише се велико почетно слово ако се реченица наставља у новом реду, а малим ако остаје у истом реду. То је сада посве јасно.

Промена имамо и када су посреду речи из поштовања, тј. *куртоазна употреба великог слова*. Превеликих измена нема, али ћемо навести

¹⁸ Додатну правописну пометњу 2010. године донела је појава *Правописног речника српског језика са правописно-граматичким саветником* Милана Шипке. Наиме, *Правописни речник* се појавио пре *Правописа српскога језика*, а постоји неусклађеност око неких решења и то изазива забуну.

оне које ипак постоје – *Правопис* из 1993. (т. 39а) каже се да се *ви, ваш* у дијалозима пише искључиво почетним малим словом, а у *Правопису* из 2010. у напомени (т. 78) говори се о слободној уметничкој стилизацији при писању великог слова у куртоазној употреби. Вреди напоменути да нови *Правопис* доноси и нове (актуелне) скраћенице, а да су неке с правом изостављене, јер су изгубиле актуелност. Неке измене су, можда, и непотребне.¹⁹

Оно што јесте помак, али се не односи на промену правописних решења, јесте чињеница да је текст прегледнији, правила су јаснија и прецизнија, објашњења су често квалитетнија од оних у *Правопису* из 1993. Такође, у новом *Правопису* има више примера који илуструју правила него у *Правопису* из 1993. Недостатком се може сматрати то што *Речник* уз *Правопис* из 2010. није увек усаглашен са текстом.

Тешко је рећи да ли су све промене оправдане и овде се вреди сетити речи Павла Ивића: „Правопис има смисла мењати само ако је ново решење далеко боље од старог; иначе је грехота уносити забуну у публику, кршити створене навике, одучавати људе од наученог” (Ивић 1998: 12–13). Волели бисмо да се неко време не мења правописна норма, али да се о појединачним, спорним решењима поведе озбиљан разговор и да се, када за то дође време, неспорне слабости отклоне и да се у поновљеном издању исправе само ситне грешке и неспорни пропусти.

6. Закључак

Када се све погледа, није тешко закључити да је српски правопис у двадесетоме веку претрпео само мање измене, пре свега тако што су неке области проширене у складу с новим потребама и функционалном употребом језика. Тако речи М. Пешикана с краја двадесетог века и данас изгледају и актуелне и тачне: „Од победе Вукове реформе у српској језичкој култури није било никаквих правописних преокрета. Извесна мењања правописних правила имала су карактер дораде, разраде и трагања за решењима која ће бити у што бољем складу с природом књижевног језика, али увек и с његовом вуковском основом. Укупан ток српске језичке културе имао је карактер еволуције, а не прерада, корених реформи или преокрета” (Пешикан 1996: 171).

Ако погледамо правописне области на почетку двадесет првога века и оне с краја деветнаестог века, видећемо да се озбиљно разликује само

¹⁹ Међу изменама за које не можемо наћи оправдање спада писање удвојених женских презимена. Наиме, *Правопис* из 1993. препоручује да се цртица редовно пише у овим случајевима (*Аница Савић-Ребац, Нада Ђурица-Марковић*), док је *Правопис* из 2010. искључив, тј. дозвољава само одвојено писање (*Аница Савић Ребац, Нада Ђурица Марковић*).

писање речи, имена и израза из страних језика. Ове области нема код Чутурила и Петровића, Белић доноси само *Напомене о туђим речима* на пет страна (Белић 1923: 122–126), док актуелни *Правопис* има деведесет страна текста (Правопис 2010: 160–250) о том проблему, што је више од трећине приручника, јер доноси напомене о скоро свим релевантним језицима. То је лако и разумети и објаснити. Наиме, раније је контаката с другим језицима, посебно изван Европе, било мање и ово је било скоро ефемерно правописно питање. Данас је контакт свакодневан и транскрипција страних речи и израза јесте нешто без чега није могуће писати. Озбиљно је проширена и област састављеног и растављеног писања речи, јер су и овде утицаји других језика донели промену правописне реалности: код Белића је томе било посвећено петнаестак страна, а данас има неупоредиво више и објашњења и примера. Савремени српски правопис данас можемо свести на девет области, с јасно дефинисаним задацима: 1. Писма, 2. Екавски и ијекавски изговор, 3. Гласовне промене и гласовни односи, 4. Писање великог слова, 5. Састављено и растављено писање речи, 6. Растављање речи на крају реда, 7. Скраћенице, 8. Интерпункција, 9. Писање имена и речи из страних језика. Верујемо да је сада правописна ситуација стабилна и да ће нова издања правописа доносити мало измена, да ће пратити савремене токове у развоју језика и да ће регистровати само нове (актуелне) примере.